

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Гришко В. І., Киричук Б. С.

У статті визначено, що активні глобалізаційні процеси, які сьогодні спостерігаються між провідними державами світу, кидають виклик основам охорони й захисту прав інтелектуальної власності в Україні, чинне законодавство якої поки що не досягає визначених світових стандартів. Автором доведено, що посилення правової охорони інтелектуальної власності є надзвичайно важливим та актуальним питанням з тих позицій, що права інтелектуальної діяльності, у тому числі інноваційної діяльності, за сучасних умов наділені не обмеженим територіальним характером, а є невід'ємною складовою міжнародної торгівлі й загальносвітової економіки. Приватноправовий характер концепції інтелектуальної власності розкривається в тому випадку, коли йдеться про необхідність забезпечення захисту таких прав від незаконно посягання й необхідності отримання відшкодування завдяки концепціям безпосереднього й опосередкованого захисту.

Для виконання поставленої мети наукового дослідження автором проаналізовано різницю між змістом правових категорій «охорона прав інтелектуальної власності» й «захист прав інтелектуальної власності». Визначено, що під охороною слід розуміти систему організаційно-правових аспектів для забезпечення розвитку інтелектуальних, творчих відносин, для створення умов для реалізації творцями (їх правонаступниками) таких прав та запобігання порушенням прав інтелектуальної власності в майбутньому. Поняття захисту прав інтелектуальної власності тісно пов'язане з діяльністю національних судів України.

У зв'язку з цим, автором статті визначено вектор розвитку законодавчих ініціатив щодо створення й забезпечення діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Аргументовано необхідність приведення в дію механізму Суду, враховуючи вирішальну роль інвестиційної діяльності в контексті соціально-економічного розвитку нарівні з провідними державами світу.

Акцентовано увагу на об'єктивній необхідності внести зміни до чинного законодавства України,

яке регулює сферу прав інтелектуальної власності у звичайний час та в особливий період - період воєнного стану. Визначено альтернативні способи удосконалення процесу винахідництва в Україні завдяки використанню відомої концепції бізнес-інкубаторів.

Ключові слова: інтелектуальна власність, майнові та особисті немайнові права, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, господарське судочинство, цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності, правовий режим воєнного стану.

Gryshko V. I., Kyrychuk B. S. Organisational and legal aspects of intellectual property rights protection in Ukraine: problems and prospects for development

The article determines that the active globalisation processes which are currently taking place among the world's leading countries challenge the foundations of protection and enforcement of intellectual property rights in Ukraine, whose current legislation does not yet reach the defined world standards. The author proves that strengthening of legal protection of intellectual property is an extremely important and topical issue from the standpoint that intellectual property rights, including innovation rights, are not limited to territorial scope under current conditions, but are an integral part of international trade and the global economy. The private law nature of the concept of intellectual property is revealed when it comes to the need to ensure protection of such rights from unlawful infringement and the need to obtain compensation through the concepts of direct and indirect protection.

To fulfil the purpose of this research, the author analyses the difference between the content of the legal categories «protection of intellectual property rights» and «enforcement of intellectual property rights». The author determines that protection should be understood as a system of organisational and legal aspects aimed at ensuring the development of intellectual and creative relations, and at creating conditions for the creators (their successors) to exercise such rights and prevent future infringements of intellectual property rights. The concept

of protection of intellectual property rights is closely related to the activities of national courts of Ukraine.

In this regard, the author identifies the vector of development of legislative initiatives for the establishment and operation of the High Court for Intellectual Property. The author argues that the Court's mechanism should be put into operation, given the crucial role of investment activity in the context of socio-economic development on a par with the leading countries of the world.

The author focuses on the objective need to amend the current legislation of Ukraine regulating the field of intellectual property rights in normal times and in a special period - the period of martial law. The author identifies alternative ways to improve the process of invention in Ukraine through the use of the well-known concept of business incubators.

Key words: *intellectual property, property and personal non-property rights, the High Court of Intellectual Property, commercial proceedings, civil protection of intellectual property rights, legal regime of martial law.*

Постановка проблеми. Друга половина ХХ століття відзначилася остаточним вибором світової спільноти вступити в епоху інформаційного суспільства, що мало наслідком використання у всіх сферах соціального життя новітніх технологій електронного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет. Швидкі темпи глобалізації мережевого соціуму несуть сучасній людині ряд переваг, зокрема, щодо необмеженого доступу до електронних бібліотек, різноманітних веб-сайтів освітнього, пізнавального та розважального характеру. Однак, поряд з очевидними перевагами, інформатизація суспільства також сприяла виникненню й поширенню особливих типів правопорушень, зміст яких розкривається через неправомірне використання об'єктів інтелектуальної власності. Попри те, що ст. 54 Основного Закону гарантує право громадян України на захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності, фактично такий захист є малодієвим. Серед основних проблем слід виділити неготовність суспільства поважати право інтелектуальної власності, а також відсутність дієвих механізмів охорони й захисту результатів інтелектуальної діяльності. За таких передумов у зону ризику, у першу чергу, потрапляють молоді науковці й винахідники України, адже, як свідчить практика, надійно захистити право інтелектуальної

власності від посягань в мережевому просторі нашої держави майже неможливо. Так згідно з даними Міжнародного альянсу прав власності, у 2021 році традиційними лідерами за оцінкою Міжнародного індексу захисту прав інтелектуальної власності залишалися Фінляндія, Нова Зеландія і Швейцарія, натомість Україна зайняла 105 місце зі 125 можливих [9].

Не викликає сумнівів той факт, що саме від ефективності захисту прав інтелектуальної власності на національному рівні залежить не лише розвиток творчого потенціалу окремих громадян, але й визнання держави повноправним учасником міжнародного ринку інноваційних технологій. Іншими словами, забезпечення належної правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності має властивість визначати стратегію й тактику соціально-економічного розвитку всієї держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що проблема вдосконалення організаційно-правових аспектів захисту прав інтелектуальної власності й підвищення рівня правової культури в цій сфері розглядалася в працях таких вітчизняних вчених, як Г. Андрущук, В. Бабенко, О. Дорошенко, В. Жукової, Р. Калюжного, А. Канановича, А. Максименка, Г. Омельченка, О. Орлюк, Н. Писаренко, О. Паламарчука, Н. Філик та О. Хартинової.

Мета дослідження - комплексно проаналізувати сучасні тенденції і соціальні передумови для удосконалення організаційно-правових аспектів захисту прав інтелектуальної власності в Україні з метою сприяння її науково-технічного прогресу.

Виклад основного матеріалу. Погодьмося, що суб'єктивні майнові й особисті немайнові права матимуть реальне значення для його носія лише в разі наявності необхідних та ефективних засобів, спрямованих на попередження правопорушень, поновлення охоронюваних законом інтересів та відшкодування фактичних збитків.

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що в доктрині цивільного права прийнято розрізняти поняття «охорона» та «захист». Як зазначає В. Бабенко, саме в межах охоронних відносин здійснюється захист порушених цивільних прав. Здійснюючи порівняльний аналіз цих категорій, автор розуміє під охороною прав інтелектуальної власності нормативно-правове та організаційне забезпечення розвитку інтелектуальних, творчих відносин, створення умов для реалізації творцями (їх правонаступниками) прав та

забезпечення інтересів, запобігання порушенням прав інтелектуальної власності. У той же час, автор розглядає захист права інтелектуальної власності як систему спеціальних правових засобів, які вживаються спеціально уповноваженими на це державними органами (органами виконавчої влади, судами) для захисту суб'єктивних прав на об'єкти інтелектуальної власності. За допомогою такого правового захисту відбувається відновлення первинного стану потерпілого й еквівалентна компенсація порушених прав [2, с. 109].

Залежно від суб'єкта, який вживає заходів з виявлення та припинення незаконного посягання на право інтелектуальної власності в мережі Інтернет, цивільно-правовий захист може здійснюватися безпосередньо або опосередковано. Погодьмося, що сучасний інформаційний простір, а також розміщення на офіційних сайтах видавництв повних версій наукових журналів надає унікальну можливість науковцям відстежувати свої публікації та безперешкодно виявляти факти незаконного привласнення об'єктів інтелектуальної власності. Такий спосіб захисту прийнято називати безпосереднім, зокрема, через пряме втручання власника законних прав. Крім того, законодавство України забезпечує авторів літературних чи художніх творів, які виявили бажання опублікувати свій твір анонімно, від аналогічних протиправних привласнень творчих здобутків - для цього достатньо представити в суді договір, укладений з видавництвом, де буде зазначено точне ім'я та прізвище первинного суб'єкта права інтелектуальної власності. Враховуючи природу авторських немайнових прав та можливість їх грубого порушення після смерті автора, вітчизняним законодавством також передбачено, що в разі смерті творця, недоторканість об'єкта інтелектуальної власності охоронятиметься особою, уповноваженою на це автором. За відсутності чіткої вказівки на це, недоторканість твору охоронятиметься законними спадкоємцями [6].

Не можна не відзначити те, що спори у сфері інтелектуальної власності традиційно належать до найскладніших. Поряд з цим, саме судовий захист, на наше переконання, є найкращим способом відновлення порушених прав інтелектуальної власності, оскільки відповідно до ст. 129 Конституції України, судові рішення, яка набрали законної сили, є обов'язковими до виконання. Держава гарантує виконання таких судових рішень у визначеному законом порядку [5].

До слова, сьогодні в Україні національні суди, які представляють концепцію опосередкованого захисту, представляють досить широку практику розгляду спорів, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності.

Так, у 2024 році справи цієї категорії продовжують розглядатися в місцевих і апеляційних господарських судах, незважаючи на те, що в ч. 2 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України законодавець визнає необхідність створення спеціалізованого судового органу - Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Така правова невизначеність, яка, до слова, триває роками, призводить до того, що система судоустрою нашої держави стабільно характеризується декількома суттєвими недоліками. На нашу думку, серед найважливіших і найактуальніших проблем слід виділити те, що суди господарської юрисдикції, зважаючи на високе навантаження іншими справами за участі юридичних осіб, не мають об'єктивної можливості швидко й ефективно вирішувати питання щодо захисту права інтелектуальної власності. По-друге, слід погодитися з С. Сушком про те, що сфера права інтелектуальної власності є доволі специфічною та складною, а це, у свою чергу, вимагає від суддів ґрунтовного знання норм міжнародного й національного законодавства саме в цій сфері. Крім того, важливість утвердження такої системи підтверджується наявністю зарубіжного досвіду: так, в Японії ще в 2005 році як спеціалізована філія Вищого суду Токіо був створений Суд з питань інтелектуальної власності, а у Федеративній Республіці Німеччина - спеціальний Федеральний патентний суд [8, с. 493].

Після оприлюднення Указу Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29.09.2017 перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів постало гостре питання щодо здійснення добору професійних кадрів, які забезпечуватимуть ефективне правосуддя. Так, наприкінці 2017 року Комісія оголосила конкурс на 21 вакантну посаду у Вищому суді з питань інтелектуальної власності (перша інстанція), а в жовтні 2018 року було оголошено конкурс ще на 9 вакантних посад Апеляційної палати Суду. Водночас на момент написання цієї наукової роботи Вища кваліфікаційна комісія суддів ще не завершила процес добору кадрів ані до першої інстанції Суду, ані до Апеляційної палати. До слова, така ситуація пояснюється тим, що Верховною Радою України 16.10.2019

було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судову систему і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», відповідно до якого були припинені повноваження всіх членів Комісії та започатковано нову процедуру формування Комісії за участю міжнародних експертів. Сьогодні у 2024 році Комісія працює в штатному режимі роботи, але добір суддів до Вищого суду з питань інтелектуальної власності так і не був відновлений.

Актуальними залишаються питання кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності на спільних для всіх об'єктів цінностях. Так, до існуючих проблем слід віднести відсутність єдиного законодавчого напрацювання щодо договірного передання ноу-хау, детальне визначення якого наведено в Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006. Також законодавчого врегулювання очікує охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в глобальній комп'ютерній мережі «Інтернет». Щодо ж до інших проблем, слід відзначити відсутність чіткого законодавчого врегулювання такого об'єкта промислової власності, як комерційне (фірмове) найменування, адже в сучасних умовах розвитку ринкової економіки і, як наслідок, зростання конкурентної боротьби різних суб'єктів господарювання особливого значення набуває ідентифікація учасників економічного обороту. На наше переконання, вдосконалення чинного законодавства щодо означеної проблеми може бути реалізовано через прийняття єдиного Закону України «Про охорону прав на торговельні марки, географічні зазначення та комерційні найменування».

Також особливо актуальною вважається проблема розмежування компетенції господарських та адміністративних судів у спорах про визнання недійсними правоохоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності. Співвідповідачем у таких спорах виступатиме центральний орган виконавчої влади, який реалізує політику у сфері інтелектуальної власності, а отже, формально, такі спори будуть підвідомчі адміністративним судам. Однак, як слушно зауважує А. Кодинець, слід враховувати те, що у разі видачі патенту або свідоцтва державний орган не виступає як суб'єкт владних повноважень, а лише констатує факт набуття охорони об'єктом інтелектуальної власності, а тому ці справи повинні бути предметом розгляду на підставі розгляду господарського або

цивільного судочинства [3, с. 11]. Слід зауважити, що, на жаль, сьогодні щодо цього питання відсутні чіткі законодавчі приписи або роз'яснення, у тому числі на рівні постанови Пленуму Верховного Суду України.

Що ж стосується безпосередньо явища винахідництва, то особливо перспективним напрямком у розвитку інтелектуальної власності в Україні слід відзначити застосування концепції бізнес-інкубаторів - тобто організацій, які надають на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що тільки розпочинають свою діяльність, з метою надання можливості створити винахід або корисну модель, а також для сприяння в набутті ними фінансової самостійності. Найважливішими функціями бізнес-інкубаторів є надання приміщень на умовах оренди за цінами, нижчими від ринкових, і з гнучкими умовами отримання додаткового місця за вимогою. Іншими словами, інноваційні бізнес-інкубатори могли б стати своєрідними посередниками між ланкою малого, середнього бізнесу та майбутніми інвесторами й самою державою. Водночас, для ефективного використання такої концепції слід законодавчо закріпити основні принципи й закономірності надання послуг такими бізнес-інкубаторами.

Згадуючи в цьому дослідженні про сучасні реалії об'єктивної дійсності, не можна не згадати про повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, яке обумовило підвищену необхідність у захисті прав інтелектуальної власності. Так, 01.04.2022 Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності в період дії воєнного стану», стаття перша якого передбачає, що з дня введення правового режиму воєнного стану зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також щодо процедур набуття цих прав, визначених Законами України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993, «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» від 05.11.1997, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993, «Про правову охорону географічних зазначень» від 16.06.1999, «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022, «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 [7].

Також стаття 1 Закону визначає, що майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану. З дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, чинність майнових прав інтелектуальної власності може бути продовжена у встановленому порядку з урахуванням правових особливостей, встановлених цим Законом [7].

До слова, деякі юристи-практики не погоджуються з формулюванням правової норми й, відстоюючи інтереси своїх клієнтів, вимагають її скасування. Так, найбільш вразливими у цій ситуації стали вітчизняні виробники фармацевтичної продукції, які вважають, що норма штучно продовжує строк дії патентів, чим провокує створення монополії певних лікарських засобів на вітчизняному ринку, а відтак перешкоджає виходу на ринок аналогів, які не поступаються якістю, але потенційно матимуть меншу собівартість. Така правова невизначеність призводить до того, що за наявною редакцією Закону неможливо інвестувати в розробку удосконалених лікарських засобів, оскільки неможливо визначити дату закінчення попередніх патентів. За наявною інформацією, Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій сьогодні працює над проектом змін, які повинні бути представлені для Верховної Ради України [3].

Висновки. Враховуючи все вищевикладене та підсумовуючи основні тези щодо удосконалення правової охорони інтелектуальної власності в Україні, варто звернути увагу на наступне: по-перше, підвищення культури суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності сприятиме оптимізації необхідних умов для творчої інтелектуальної діяльності серед вітчизняних винахідників. По-друге, слід кодифікувати чинну нормативно-правову базу, яка регулює суспільні відносини у сфері інтелектуальної діяльності у звичайний час і в період воєнного стану, на основі єдиних принципів та закономірностей. По-третє, слід активізувати процес добору професійних кадрів до Вищого суду з питань інтелектуальної власності, адже складність розглядів спорів цієї категорії, тривалість їх розгляду, а також відсутність єдиних судових підходів до вирішення цієї категорії справ негативно впливають на рівень правової захищеності суб'єктів

інтелектуальної власності. Завдяки завершенню створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності будуть розвантажені національні суди господарської юрисдикції. По-четверте, слід розробити й реалізувати альтернативні способи управління винахідницькою діяльністю в Україні, у тому числі, через використання відомої концепції бізнес-інкубаторів, які своїм існуванням забезпечують використання тієї методології, яка найбільш підходить для вирішення сучасних проблем та є максимально ефективною.

Література

1. Андрощук Г.О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності : монографія. К. : Парламентське Видавництво, 2008. 512 с.
2. Бабенко В.В. Національна інноваційна система та захист прав інтелектуальної власності України в контексті міжнародних рейтингів. *Економічний prospect*. 2018. №136. С. 102-114.
3. Вітчизняні та міжнародні фармвиробники очікують врегулювання проблем у сфері інтелектуальної власності під час воєнного стану. *Interfax-Україна* : веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/pharmacy/902807.html> (дата звернення: 24.02.2022).
4. Кодинець А.С. Захист прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 9-13.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30 (дата звернення: 24.02.2024)
6. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13 (дата звернення: 24.02.2024).
7. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 01 квіт. 2022 № 2174-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33 (дата звернення: 24.02.2024).
8. Сушко С.В. Важливість початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності як складової частини механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах повоєнного відновлення України. *Управління проектами. перспективи розвитку проектного та нейроменеджменту, інформаційних технологій*

Проблеми цивільного та господарського права

управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій : зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнар. наук.-практ. конф. К. : Юрсервіс, 2023. С. 492-496.

9. Україна в глобальних інноваційних рейтингах. Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» : веб-сайт. URL: <http://iii.ua/uk/ukrayina-v-globalnih-innovaciynih-reytingah-mizhnarodniy-indeks-zahistu-prav-vlasnosti> (дата звернення: 24.02.2024).

10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40.

Гришко В. І.,
orcid.org/0000-0001-7512-0005
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри відновного правосуддя
та приватної детективної діяльності
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного
господарства та природокористування

Киричук Б. С.,
orcid.org/0000-0002-0898-0504
здобувачка освіти 4-го року навчання
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного
господарства та природокористування